Переклад українською сигнального
невідредагованого примірника

Distr.: General
9 March 2026
Ukrainian (Unofficial translation)
Original: English

Рада з прав людини
Шістдесят перша сесія

“Я досі шукаю свою доньку”: злочини проти людяності, вчинені російською владою проти дітей з України

Резюме

У цьому документі залу засідань викладено останні висновки Незалежної міжнародної комісії з розслідування щодо України стосовно незаконної депортації та переміщення дітей з України російською владою до Російської Федерації або на окуповані нею території України в контексті повномасштабного вторгнення Російської Федерації.

Зібрані докази дозволили Комісії дійти висновку, що російська влада вчинила злочини проти людяності у вигляді депортації та примусового переміщення, а також насильницького зникнення дітей. Комісія також підтверджує свій попередній висновок про те, що російська влада незаконно депортувала та переміщувала дітей, що становить воєнний злочин, а також безпідставно затримувала їхню репатріацію, що також є воєнним злочином. Крім того, заходи, застосовані щодо депортованих або переміщених дітей, порушували норми міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини і не ґрунтувалися на принципі найкращих інтересів дитини.

Російська влада депортувала або перемістила тисячі дітей із окупованих територій України. Наразі Комісія підтвердила депортацію або переміщення 1205 дітей. Російська влада називала ці масштабні переміщення “евакуацією”, обґрунтовуючи їх ризиками, пов’язаними зі збройним конфліктом. Водночас міжнародне гуманітарне право передбачає, що евакуації мають бути тимчасовими і можуть здійснюватися лише з міркувань нагальної потреби, пов’язаної зі здоров’ям, медичним лікуванням або безпекою.

Минуло чотири роки, однак 80 відсотків дітей, депортованих або переміщених у випадках, розслідуваних Комісією, досі не повернулися. Російська влада не створила систему, яка б сприяла їх поверненню. Натомість вона зосередилася на довгостроковому влаштуванні дітей у сім’ї або інституційні заклади на території Російської Федерації.

Напередодні повномасштабного вторгнення Російської Федерації, російська влада координувала законодавчі, адміністративні та практичні заходи, спрямовані на полегшення депортації, переміщення та влаштування дітей у Російській Федерації. Зібрані докази свідчать, що ці дії здійснювалися відповідно до політики, розробленої та реалізованої на найвищому рівні державного апарату Російської Федерації. Участь президента Російської Федерації Володимира Путіна, зокрема через його прямий контроль над органами, що формували та реалізовували цю політику, була помітною з самого початку.

У результаті запроваджених заходів депортованим з України дітям надавали російське громадянство, їхні дані вносили до баз усиновлення, а самих дітей розміщували в сім’ях або установах у 21 регіоні Російської Федерації. Як випливає з послідовних публічних заяв російської влади, пріоритет надавався усиновленню та іншим довгостроковим формам влаштування дітей.

Російська влада не інформувала батьків, законних опікунів або родичів про долю та місцезнаходження дітей. Сім'ї та самі діти були змушені самостійно шукати одне одного. Повернення, які все ж вдалося організувати, відбувалися після численних перешкод, затримок і безпекових ризиків. Через чотири роки багато сімей досі розшукують своїх дітей і намагаються їх повернути, що призводить до тривалого розлучення та значних страждань.

Середовище примусу, за яких відбувалися депортації та переміщення, невизначена тривалість перебування дітей у Російській Федерації, а також значні труднощі, з якими діти стикалися під час пошуку своїх родин і повернення до України, спричинили їм глибокі страждання. Створені російською владою умови призвели до того, що діти виховуються у чужому середовищі, далеко від своїх родин, інколи за тисячі кілометрів від України. Діти повідомляли про пережиту психологічну травму та страх бути покинутими. Одна дівчина, розповідаючи про ставлення до дітей в установі, куди її перемістили, згадувала, що працівники говорили їй: "*Твоя мама не приїде, у неї немає грошей, вона не зможе дістатися до кордону*".

I. Вступ

1. Резолюцією 49/1, прийнятою 4 березня 2022 року, Рада ООН з прав людини невідкладно створила Незалежну міжнародну комісію з розслідування щодо України з метою розслідування всіх ймовірних порушень та утисків прав людини і порушень міжнародного гуманітарного права, а також пов'язаних із ними злочинів у контексті агресії Російської Федерації проти України. Востаннє мандат Комісії було продовжено 4 квітня 2025 року. До складу Комісії входять Ерік Мьосе (Голова), Пабло де Грейф та Врінда Ґровер.

2. У своїй роботі Комісія дотримується принципів незалежності, неупередженості, об'єктивності та доброчесності. Комісія застосовує підхід, орієнтований на потерпілих, неухильно дотримуючись принципу "не нашкодь", забезпечуючи конфіденційність отриманої інформації, а також безпеку та захист потерпілих, свідків та інших співрозмовників.

3. З огляду на серйозність і триваючий характер злочинів та порушень, вчинених щодо дітей у контексті повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну з 2022 року, Комісія підготувала доповідь з цього питання. У рамках розслідування Комісія провела 232 інтерв'ю з батьками, законними опікунами, хлопчиками та дівчатами, їхніми родичами, працівниками постраждалих установ, експертами, спеціалізованими організаціями, журналістами-розслідувачами та представниками органів державної влади. Комісія також проаналізувала понад 2000 документів, зокрема списки постраждалих установ та депортованих дітей, документи, що посвідчують особу дітей; 41 офіційний документ російської влади або органів, які співпрацюють із нею на окупованих територіях України; відкриті джерела, такі як звіти та заяви, публікації на урядових вебсайтах, публічні бази даних щодо усиновлення, експертні документи, відео та публікації у соціальних мережах; а також 42 матеріали, надані Комісії неурядовими організаціями.

4. Комісія висловлює подяку всім, хто поділився своїм досвідом, свідченнями та іншою цінною інформацією. Комісія високо цінує співпрацю з Урядом України. Російська Федерація досі не визнає мандат Комісії й не надала жодних відповідей на запитання Комісії.

II. Огляд

5. Під час виконання попередніх мандатів Комісія розслідувала випадки депортації або переміщення дітей, здійснених органами влади Російської Федерації з окупованих ними районів України до Російської Федерації або до інших окупованих територій. Комісія встановила, що такі дії становлять воєнні злочини[1], а також що органи влади Російської Федерації не виконали своїх зобов'язань з міжнародного права, а саме, всіма можливими методами сприяти возз'єднанню сімей, розлучених унаслідок збройного конфлікту.[2]

6. У межах поточного мандата Комісія: розслідувала додаткові випадки депортації та переміщення дітей органами влади Російської з окупованих ними районів України; переглянула всі раніше розслідувані випадки, щоб оцінити рівень повернення дітей і визначити перешкоди для їхнього повернення; безперервно відстежувала переміщення та місцеперебування дітей, які були депортовані або переміщені; розслідувала заходи органів російської влади, спрямовані на довгострокове влаштування[3] депортованих

[1] Див. A/HRC/52/62, пп. 95–102; A/HRC/52/CRP.4, пп. 715–772; A/78/540, пп. 90–102; A/HRC/55/66, пп. 95–97.

[2] Додатковий протокол I до Женевських конвенцій 1949 року, стаття 74.

[3] У цій доповіді термін "влаштування" означає розміщення дитини в прийомній сім'ї або її усиновлення.

дітей у Російській Федерації, зокрема шляхом усиновлення; встановила осіб і організації, відповідальні за вчинення злочинів та порушень, описаних у цій доповіді.

7. Станом на цей час Комісія задокументувала випадки депортації або переміщення загалом 1205 дітей, здійснені російською владою з територій п'яти областей України, які опинилися під їхнім контролем, до Російської Федерації або до інших окупованих територій України. Ці випадки включають депортацію або переміщення 210 дітей уже згаданих у попередніх доповідях Комісії, у контексті триваючого збройного конфлікту, коли російські збройні сили встановлювали або втрачали контроль над територіями України.

8. За результатами останніх розслідувань Комісія підтвердила депортацію 995 дітей з 11 закладів у так званих "Донецькій народній республіці" та "Луганській народній республіці", що розпочалася незадовго до початку повномасштабного вторгнення в Україну у 2022 році. Органи російської влади називали це масштабне переміщення дітей "евакуацією" та обґрунтовували його нібито неминучою загрозою безпеці з боку Уряду України. Водночас саме російські збройні сили на той момент зосереджували особовий склад і військову техніку поблизу кордонів України.

9. Більшість депортацій і переміщень дітей, розслідуваних Комісією, не були тимчасовими, як того вимагає міжнародне право у випадку евакуації. Навпаки, органи російської влади на найвищому державному рівні координували дії, спрямованні на довгострокове влаштування дітей в Російській Федерації. Спочатку російська влада переміщувала дітей до тимчасових транзитних центрів у Російській Федерації або на окупованих нею територіях України. Згодом більшість із них поступово депортували або перемістили до різних населених пунктів у 21 регіоні Російської Федерації, де їх безстроково влаштовували в сім'ї або до закладів інституційного догляду. Дітям надавали громадянство Російської Федерації, а їхні дані вносили до баз усиновлення або влаштування під опіку. Такі дії становлять різні порушення міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини, зокрема воєнні злочини та злочини проти людяності.

10. У публічних заявах та на офіційних зустрічах органи російської влади називали усиновлення пріоритетним варіантом влаштування в сім'ї депортованих дітей та інформували про законодавчі та адміністративні заходи, вжиті для реалізації таких усиновлень. Деякі випадки влаштування в сім'ї, задокументовані Комісією, дійсно відбулися через усиновлення. Водночас приблизно у березні 2023 року, коли Міжнародний кримінальний суд видав ордери на арешт, органи російської влади відмовилися від своїх попередніх заяв, заперечували факт усиновлення дітей з України і натомість у своїх публічних комунікаціях наголошували на влаштуванні дітей у прийомні сім'ї.

11. Під час здійснення депортації або переміщення дітей органи російської влади не отримували згоди батьків, законних опікунів[4] або органів влади України. Натомість вони покладалися на згоду місцевих органів влади на окупованих територіях, які співпрацювали з органами російської влади або були ними призначені. Багато батьків і законних опікунів довгі місяці або навіть роки після перших депортацій чи переміщень не знали про долю та місцеперебування своїх дітей, незважаючи на постійні спроби їх розшукати. Це призвело до тривалого розлучення сімей.

12. Минуло чотири роки, однак 80 відсотків дітей, депортованих або переміщених у випадках, розслідуваних Комісією, досі не повернулися. Російська влада не створила систему, яка б сприяла їх поверненню, як того вимагає міжнародне гуманітарне право. Діти, батьки, законні опікуни та родичі були змушені самостійно докладати зусиль для пошуку одне одного. Повернення, які вдалося організувати, відбувалися лише після подолання численних перешкод, затримок і безпекових ризиків. Деякі випадки возз'єднання сімей широко висвітлювалися в офіційних урядових повідомленнях та засобах масової інформації. Однак більшість депортованих або переміщених дітей

[4] Відповідно до українського законодавства поняття "законний опікун" може відрізнятися від його значення у міжнародному праві; частіше використовується термін "законний представник".

досі не повернулися, а багато з них залишаються зниклими. Діти з закладів опіки, зокрема молодшого віку[5] або з інвалідністю, практично не мають можливості повернутися.

13. Депортації або переміщення дітей, їхнє зникнення та подальше тривале розлучення з сім'ями спричинили глибоку психологічну травму для всіх залучених осіб. Діти, яким вдалося повернутися, повідомляли про психологічні страждання та страх бути покинутими. Ті, хто досі не повернулися, залишаються далеко від своїх родин і звичного середовища. Деякі з дітей старшого віку за цей час досягли повноліття. Одна мати, яка не змогла знайти свою доньку, влаштовану до закладу опіки в Російській Федерації, розповіла: *"[…] Я досі шукаю свою доньку і страшенно боюся того, що вона може подумати про мене, хвилююся як вона там виживає, у місці, де багато людей ненавидять українців […]"*.

III. Широкомасштабні й систематичні депортації та переміщення дітей

14. Комісія задокументувала випадки депортації або переміщення російською владою дітей віком від 11 місяців до 17 років з районів, що опинилися під їхнім контролем у Донецькій, Харківській, Херсонській, Луганській та Миколаївській областях України, до Російської Федерації або до інших окупованих територій (див. п. 7). Фактично ці переміщення дітей розпочалися ще за тиждень до повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року і тривали протягом розвитку збройного конфлікту. Депортації та переміщення торкнулися дітей, які втратили батьків або були розлучені з ними внаслідок бойових дій, а також дітей, які перебували в інституційних закладах.[6] Спочатку російські органи влади депортували або переміщували дітей до тимчасових транзитних центрів у Російській Федерації або на окупованих нею територіях України. Починаючи з квітня 2022 року і наступні місяці та роки органи російської влади організовували подальшу депортацію та переміщення груп дітей автобусами, потягами та літаками з метою їх безстрокового влаштування в сім'ї в різних регіонах Російської Федерації або на окупованих територій України (див. мапу).

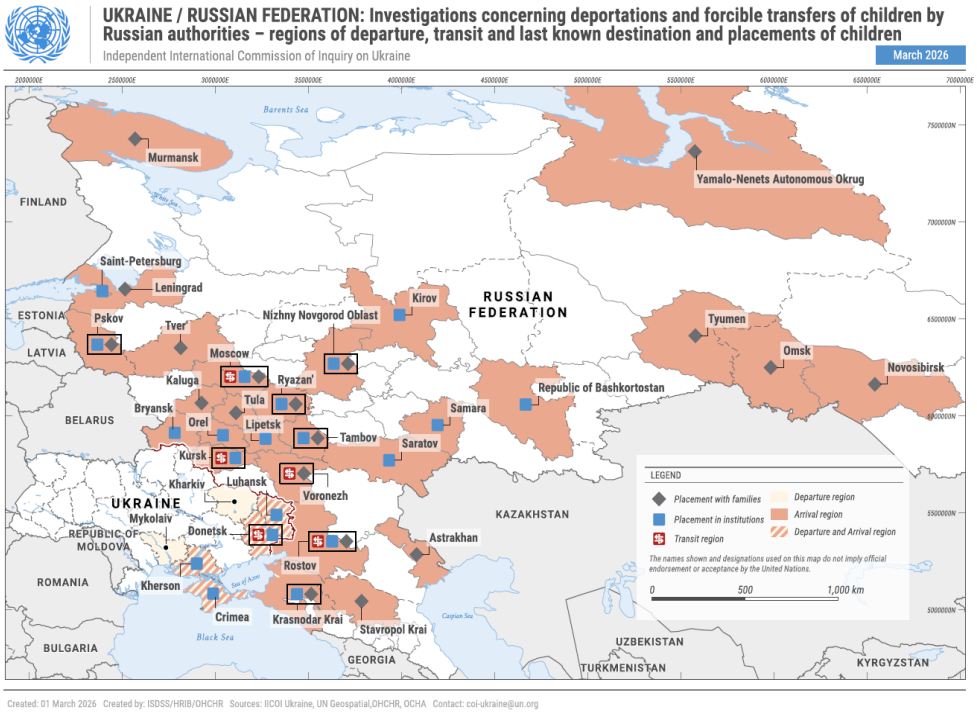
15. Російські органи влади називали депортації та переміщення дітей "евакуацією", необхідною через небезпеку, пов'язану зі збройним конфліктом. Міжнародне гуманітарне право забороняє стороні конфлікту евакуювати дітей, які не є її громадянами, до іноземної держави, за винятком тимчасової евакуації з невідкладних причин, пов'язаних зі станом здоров'я дітей, їх медичного лікування або безпеки.[7] Відповідно до своїх попередніх висновків, Комісія встановила, що переміщення дітей здебільшого не мало тимчасового характеру. У більшості випадків російська влада не сприяла поверненню дітей до їхніх сімей або до країни походження. Навпаки, російська влада вживала заходи для їхнього довгострокового влаштування в Російській Федерації шляхом передачі під опіку або усиновлення (див. пп. 25-35). Крім того, наявні докази не свідчать про те, що основним мотивом таких переміщень були стан здоров'я дітей, їх медичне лікування або безпека.

16. Міжнародне гуманітарне право також вимагає отримання згоди батьків або законних опікунів, а якщо такі особи не можуть бути знайдені, вимагається згода осіб, які відповідно до закону або звичаю несуть основну відповідальність за опіку над дітьми.[8] У червні 2023 року під час зустрічі з главами делегацій африканських держав Президент Російської Федерації Володимир Путін заявив: *"Ми евакуювали цілі дитячі будинки, і це було зроблено законно, оскільки директори цих дитячих будинків були*

[5] Молодші діти – це немовлята та ті, хто ще не здатен сформувати чіткі спогади, які дозволять, наприклад, запам'ятати свою первинну адресу або відомості про родину чи опікунів.
[6] A/HRC/52/CRP.4, пп. 726–733.
[7] Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), ст. 78 (1).
[8] Ibid.

законними опікунами дітей”.[9] Однак у задокументованих Комісією випадках російська влада не отримувала згоду директорів установ, призначених урядом України.[10] Натомість вона спиралася на згоду місцевих органів влади або керівників, які співпрацювали з ними. Наприклад, у двох закладах Херсонської області російська влада звільнила директорів, які відмовилися співпрацювати, і призначила нових керівників, які надали дозвіл на депортацію або переміщення дітей. Стосовно одного закладу Харківської області російські збройні сили здійснили переміщення дітей за відсутності виконуючого обов’язки директора.

17. Багаторазові випадки депортації та переміщення дітей з різних населених пунктів п’яти областей України з використанням однакової схеми дій, а також подальші депортації, переміщення та влаштування в сім’ї цих дітей свідчать про їхній широкомасштабний і систематичний характер. У цей процес були залучені російські органи влади різних рівнів: структури, підзвітні безпосередньо Володимиру Путіну; інші державні органи та регіональні органи влади Російської Федерації; а також місцеві органи російської влади на окупованих територіях України. Зазначені органи влади організовували та супроводжували переміщення й депортації дітей; здійснювали поїздки до окупованих областей України; відвідували дитячі заклади, тимчасові транзитні центри та прийомні сім’ї; тісно співпрацювали з органами влади на окупованих територіях України; а також проводили координаційні наради між різними державними установами Російської Федерації з метою врегулювання логістичних і адміністративних питань, пов’язаних із влаштуванням депортованих або переміщених дітей у Російській Федерації (див. пп. 45-51).

Мапа областей України, звідки дітей депортували або переміщували, із позначенням транзитних пунктів у Російській Федерації та на окупованих територіях України, а також регіонів, де дітей подальше влаштовували у сім’ї або заклади.

Опис випадку: депортація дітей до початку повномасштабного вторгнення

[9] Офіційний сайт Президента Російської Федерації, “Зустріч із керівниками делегацій африканських держав”, 17 червня 2023 р.

[10] Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року щодо захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), ст. 78 (1).

18. Протягом тижня перед повномасштабним вторгненням Російської Федерації в Україну, російська влада здійснила широкомасштабну депортацію дітей із закладів на території так званих “Донецької народної республіки” та “Луганської народної республіки” до Російської Федерації. Різні російські органи влади на різних рівнях координували зусилля для реалізації цієї початкової хвилі депортацій. У період з 16 по 18 лютого 2022 року Денис Пушилін та Леонід Пасічник, відповідно “глави” цих двох так званих “республік”, закликали до масової “евакуації” населення, посилаючись на загрозу неминучого нападу з боку Збройних сил України. 18 лютого 2022 року Денис Пушилін і так звані “міністри освіти” обох так званих “республік” додатково розпорядилися про “евакуацію” всіх закладів, у яких перебували діти, позбавлені батьківського піклування. Місцеві органи влади спільно з директорами цих закладів негайно виконали відповідні розпорядження та перевезли сотні дітей з обох областей через кордон до Російської Федерації. [11]

19. Офіційні заяви російської влади, накази про евакуацію від місцевих адміністрацій та директорів закладів, інші офіційні документи, інтерв’ю директорів установ у засобах масової інформації, медіапублікації, а також перевірені списки вихованців підтверджують цей масштабний процес переміщення. Комісія підтвердила депортацію дітей із семи закладів у Донецькій області: Донецької загальноосвітньої школи-інтернату №1, Донецького дошкільного інтернатного закладу №1 “Теремок”, Амвросіївської загальноосвітньої школи-інтернату №4, Докучаєвської спеціальної загальноосвітньої школи-інтернату №27, Вуглегірської спеціальної загальноосвітньої школи-інтернату №6, Дитячого соціального центру м. Горлівка, Дитячого соціального центру м. Єнакієве. За офіційними даними, на момент депортації в цих закладах перебувала 701 дитина. Також Комісія підтвердила депортацію дітей із чотирьох закладів у Луганській області: Луганського дитячого будинку, Луганський республіканський будинок дитини, Лутугинської спеціальної школи-інтернату та Перевальської спеціальної школи-інтернату. За офіційними даними, на момент депортації в цих закладах перебувало 202 дитини.

20. Проголошена місцевою владою обох так званих “республік” загроза нападу з боку українських збройних сил не справдилася. Натомість вже пізніше того ж тижня Російська Федерація розпочала повномасштабне вторгнення в Україну.

21. На території Російської Федерації дітей розмістили в тимчасових транзитних центрах у Курській, Ростовській та Воронезькій областях. Згідно з офіційними даними від Марії Львової-Бєлової, Уповноваженої Президента Росії з прав дитини, до середини березня 2022 року серед переміщених дітей без батьківського піклування налічувалося понад 1672 дитини.

22. У наступні місяці російські органи влади на центральному та регіональному рівнях, у координації з органами влади двох так званих “республік”, вживали додаткові заходи, зокрема шляхом внесення змін до законодавства, щоб забезпечити довгострокове перебування дітей у Російській Федерації (див. п. 29).[12] У червні 2022 року “глава” так званої “Донецької народної республіки” ухвалив рішення, яким зобов’язав місцеві органи влади погоджувати влаштування в російські сім’ї дітей, позбавлених батьківського піклування, які вже були евакуйовані до Російської Федерації та отримали російське громадянство. У вересні 2022 року пресслужба “уряду” так званої “Луганської народної республіки” повідомила про ухвалення аналогічного тимчасового рішення. Того ж місяця “Міністерство праці та соціальної політики” так званої “Донецької народної республіки” поінформувало про план Міністерства освіти Російської Федерації

[11] Уповноважена Президента Російської Федерації з прав дитини, Бюлетень, № 1, 4 квітня 2023 року; Інформаційний центр Луганська, “Міністерство освіти оголосило про евакуацію інтернатів та дитячих будинків до Російської Федерації”, 18 лютого 2022 року.

[12] Див. наприклад, CRC/C/RUS/RQ/6-7 “Відповіді Російської Федерації на перелік питань щодо її спільних шостого та сьомого періодичних звітів до Комітету ООН з прав дитини”, 1 листопада 2023 року, п. 85.

щодо переміщення евакуйованих дітей, позбавлених батьківського піклування, із тимчасових центрів до установ в інших регіонах Російської Федерації.

23. Багатьох дітей додатково переміщували, часто групами, з тимчасових транзитних центрів до різних регіонів Російської Федерації, де їх влаштовували в сім'ї або до установ. Ці переміщення у Російській Федерації відбувалися у присутності високопосадовців, зокрема Марії Львової-Бєлової, місцевих російських губернаторів, а в окремих випадках за участю Елеонори Федоренко, так званої "радниці з прав дитини" при "главі" так званої "Донецької народної республіки", а також у присутності директорів закладів, з яких дітей було депортовано.[13]

24. У квітні 2023 року Марія Львова-Бєлова заявила, що діти, "евакуйовані" з Донецької області, досі перебувають на території Російської Федерації.[14] За офіційними заявами російської влади та даними про влаштування дітей в різних регіонах, 288 із цих дітей передали в російські сім'ї, а інших розмістили в установах у Російській Федерації. На момент підготовки цієї доповіді багато з цих дітей усе ще залишаються в Російській Федерації. Крім того, за повідомленнями російської влади, у травні 2022 року дітей, депортованих із Луганської області, було повернуто до закладів, з яких їх раніше перемістили. Водночас 92 дитини були влаштовані в російські сім'ї.[15]

IV. Довгострокове влаштування дітей в сім'ї: влаштування в прийомні сім'ї або усиновлення

25. Від самого початку російська влада заявляла, що пріоритетним варіантом сімейного влаштування дітей, "евакуйованих" з України, є їхнє усиновлення. Також повідомлялося, що сотні громадян Російської Федерації висловили готовність їх усиновити.[16] Уже за два дні до початку повномасштабного вторгнення російська влада почала розглядати практичні механізми реалізації цього наміру та координувати дії для вирішення правових і адміністративних перешкод. 22 лютого 2022 року на сайті Уповноваженої Президента Російської Федерації з прав дитини з'явилося повідомлення за підсумками селекторної наради з дитячими омбудсменами з різних регіонів Росії, де зазначалося, що особливу увагу було приділено дітям, позбавленим батьківського піклування, яких перемістили з установ Донецької та Луганської областей до Російської Федерації. Марія Львова-Бєлова наголосила, що "величезна" кількість громадян виявила бажання прийняти дітей до своїх сімей як тимчасово, так і на постійній основі. Вона також заявила: "*ми, у свою чергу, разом із колегами з інших відомств опрацюємо питання, як це можна зробити на законних підставах*".[17]

26. Різні органи російської влади порушували питання правових перешкод для постійного влаштування дітей у російські сім'ї. Сімейний кодекс Російської Федерації передбачає, що у разі усиновлення дитини, яка є іноземним громадянином, потрібна згода компетентного органу держави її громадянства. У березні 2022 року на сайті Уповноваженої Президента Російської Федерації з прав дитини було опубліковано

[13] Див. наприклад, офіційний вебсайт Президента Російської Федерації, "Марія Львова-Бєлова привезла сиріт із ДНР до Нижньогородської області для розміщення у прийомних сім'ях", 22 вересня 2022 року; YouTube-канал губернатора Андрія Воробйова, "Діти з Донбасу зустрічають прийомних батьків", 23 квітня 2023 року. (російською мовою)

[14] Парламентська газета, "Інтернати та дитячі будинки евакуювали з нових регіонів", 4 квітня 2023 року. (російською мовою)

[15] Уповноважена Президента Російської Федерації з прав дитини, Бюлетень, № 1, 4 квітня 2023 року; Уповноважена Президента Російської Федерації з прав дитини, Бюлетень, № 2, 13 жовтня 2023 року.

[16] Офіційний вебсайт Уповноваженої Президента Російської Федерації з прав дитини, "Марія Львова-Бєлова обговорила розміщення сиріт у сім'ях із головою ДНР Денисом Пушиліним", 6 квітня 2022 року.

[17] Офіційний вебсайт Уповноваженої Президента Російської Федерації з прав дитини, "Ми ніколи не залишали свій народ – відбувся конференц-дзвінок омбудсменів з прав дитини щодо допомоги дітям та родинам з ЛНР і ДНР", 22 лютого 2022 року. (російською мовою)

роз'яснення щодо влаштування дітей, переміщених з України, у російські сім'ї: "*Оскільки наразі дипломатичні відносини з Україною є складними, а механізм передачі дітей, громадян Луганської та Донецької республік, на сімейні форми виховання ще не врегульований у межах міжнародних договорів, ця категорія дітей не може бути передана на сімейні форми виховання без згоди органів опіки та піклування і органів влади Республік.*"[18]

27. Також у березні 2022 року під час зустрічі Володимира Путіна з Марією Львовою-Бєловою обговорювалося питання постійного влаштування дітей-сиріт, які прибули зі сходу України. Марія Львова-Бєлова зазначила: "*Є певні законодавчі перешкоди, які потім потрібно буде усунути*". Президент Путін відповів: "*Ви скажіть, які – ми їх усунемо*".[19] У травні 2022 року Президент Путін підписав указ, який спростив набуття громадянства Російської Федерації для дітей з України, позбавлених батьківського піклування.[20]

28. Органи влади Російської Федерації систематично надавали російське громадянство дітям, яких вони депортували або перемістили.[21] Це підтверджується численними офіційними заявами та публічними повідомленнями російської влади.[22] Також про це свідчать розповіді батьків і дітей, які повернулися. Комісія також отримала копії відповідних документів посвідчення особи.

29. Крім того, під час координаційних візитів і зустрічей органи російської влади спільно з органами влади так званих "Донецької народної республіки" та "Луганської народної республіки" вносили зміни до чинного законодавства, готували та підписували угоди, а також змінювали процедури, щоб забезпечити можливість усиновлення дітей.[23] Ці правові й адміністративні заходи сприяли влаштуванню дітей, депортованих з України, у російські сім'ї.

30. Російська влада активно заохочувала, популяризувала та просувала передачу дітей під опіку та усиновлення. Переміщення та влаштування дітей у сім'ї відбувалися у святковій атмосфері за участю посадових осіб Російської Федерації та представників двох так званих "республік" й широко висвітлювалися в російських засобах масової інформації. Російські посадовці особисто відвідували сім'ї, які прийняли дітей з України, або зустрічалися з ними під час офіційних заходів, вручали їм подяки та подарунки, зокрема грошові виплати, що підтверджується документами, офіційними повідомленнями та матеріалами російських медіа. Свідки також повідомили Комісію, що депортованим дітям після досягнення повноліття пропонували квартири на території Російської Федерації.

31. У травні 2022 року під час засідання Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй Постійний представник Російської Федерації при ООН Василь Небензя заявив: "*Приблизно 1200 дітей прибули з дитячих будинків Донецької та Луганської народних*

---

[18] Офіційний вебсайт Уповноваженої Президента Російської Федерації з прав дитини, "Відповіді щодо розміщення сиріт із ДНР та ЛНР у російських сім'ях", 16 травня 2022 року. (російською мовою)

[19] Офіційний вебсайт Президента Російської Федерації, "Зустріч з Уповноваженою з прав дитини Марією Львовою-Бєловою", 9 березня 2022 року.

[20] Російська Федерація, Указ Президента Російської Федерації № 330 про внесення змін до указів Президента Російської Федерації № 183 та № 187, 30 травня 2022 року, ст. 1. (російською мовою)

[21] У документі "Відповіді Російської Федерації на перелік питань щодо її спільних шостого та сьомого періодичних звітів до Комітету з прав дитини" зазначено, що "згідно з відомчими статистичними звітами Міністерства внутрішніх справ, які містять інформацію про громадянством щодо іноземних громадян та осіб без громадянства, у період з 1 квітня 2022 року по 31 червня 2023 року кількість українських дітей, які набули громадянство Російської Федерації, становила 46 886", CRC/C/RUS/RQ/6-7, 1 листопада 2023 року, п. 94.

[22] Див. наприклад, офіційний вебсайт Уповноваженої Президента Російської Федерації з прав дитини, "Марія Львова-Бєлова привезла 125 сиріт із ДНР для розміщення у російських сім'ях", 16 вересня 2022 року. (російською мовою)

[23] A/HRC/52/CRP.4, пп. 746-747; див. також, наприклад, офіційний вебсайт Уповноваженої Президента Російської Федерації з прав дитини, "Дамо їм шанс – Марія Львова-Бєлова про сиріт у ЛНР", 5 серпня 2022 року. (російською мовою)

республік. Ми тісно співпрацюємо з органами влади Донецької та Луганської народних республік щодо усиновлення сиріт".[24] 1 червня 2022 року, під час зустрічі з російськими сім'ями з нагоди Міжнародного дня захисту дітей, Президент Путін, говорячи про сиріт зі сходу України, заявив: "*Ми допоможемо дітям, які втратили близьких, знайти такі ж люблячі, дружні, щедрі сім'ї, як ваші*".[25]

32. Практика переміщення дітей з окупованих територій України та їхнього влаштування в російські сім'ї, зокрема шляхом усиновлення, документується з 2014 року. У цьому контексті Європейський суд з прав людини у 2025 році зазначив, що "*поза розумним сумнівом встановлено, що у період між 2014 і 2022 роками, мала місце безперервна послідовність дій, спрямованих на вилучення українських дітей з окупованої території України та їх потенційно безстрокову інтеграцію в сім'ї або інституції на території Російської Федерації*".[26]

33. Водночас, приблизно у березні 2023 року, коли Міжнародний кримінальний суд видав ордери на арешт Володимира Путіна та Марії Львової-Бєлової за воєнний злочин незаконної депортації та переміщення дітей з України, російські органи влади почали заперечувати факти усиновлення депортованих дітей і майже перестали використовувати термін "усиновлення". Наступні офіційні повідомлення щодо дітей з України суперечили заявам 2022 року і наголошували на передачі дітей під опіку.[27] У березні 2023 року в інтерв'ю російським медіа Марія Львова-Бєлова заявила: "*Дітей із нових регіонів Росії передають у сім'ї під опіку, а не для усиновлення […]*". Під час засідання Ради Безпеки ООН за формулою "Арріа" у квітні 2023 року посол Російської Федерації Небензя зазначив, що "*жодного примусового "масового усиновлення" не було; лише сироти та діти, які залишилися без батьківського піклування, були передані під "тимчасову попередню опіку" або "тимчасову опіку" громадян Росії*".[28]

34. Попри це, Комісія виявила докази того, що російська влада продовжувала влаштовувати дітей, депортованих з окупованих територій України, у російські сім'ї на довгостроковій основі, зокрема через усиновлення. Більшість дітей, влаштованих ще у 2022 році, досі залишаються у цих у сім'ях або закладах. Крім того, з 2022 року і до моменту підготовки цієї доповіді в російській онлайн-базі даних з усиновлення розміщують профілі депортованих дітей, де зазначено, що їх можна усиновити або взяти під опіку. Комісія зафіксувала поширення таких профілів у 14 регіонах Російської Федерації.

35. Наведені вище обставини свідчать про намір та спільні дії органів влади Російської Федерації від самого початку забезпечити влаштування депортованих з України дітей у російські сім'ї з пріоритетом усиновлення. Навіть якщо зараз відповідні механізми більше офіційно не називають усиновленням, розслідування Комісії показують, що дітям надали громадянство Російської Федерації та влаштували їх в російські сім'ї на довгостроковій основі, при цьому жодних заходів щодо сприяння у поверненні дітей не вживалося.

Опис випадків: влаштування у прийомні сім'ї та усиновлення

36. Комісія, наскільки це було можливо, відстежила маршрут переміщення та останнє відоме місцезнаходження дітей, які були депортовані або переміщені з окупованих територій України. Також Комісія задокументувала факти влаштування

[24] S/PV.9032, п. 25.

[25] TASS, "Путін заявив, що Росія зробить усе, щоб підтримати сиріт з Донбасу", 1 червня 2022 року. (російською мовою)

[26] Європейський суд з прав людини, справа "Україна та Нідерланди проти Росії", заяви № 8019/16, 43800/14, 28525/20 та 11055/22, Рішення, 9 липня 2025 року, пп. 1588 та 1599.

[27] У "Відповідях Російської Федерації на перелік питань щодо її спільних шостого та сьомого періодичних звітів до Комітету з прав дитини" зазначено, що "з моменту 24 лютого 2022 року в Російській Федерації не було зафіксовано жодного усиновлення дітей, які є громадянами України", CRC/C/RUS/RQ/6-7, 1 листопада 2023 року, п. 95.

[28] S/2023/289, Лист від 24 квітня 2023 року Постійного представника Російської Федерації при Організації Об'єднаних Націй, адресований Генеральному секретарю.

дітей у сім'ї на території Російської Федерації. Частина таких влаштувань виявилась усиновленням: у двох випадках ім'я та місце народження дитини були змінені у нових російських документах. Дітей також влаштовували у сім'ї російських посадових осіб, зокрема в сім'ю Марії Львової-Бєлової. Хоча російська влада наголошувала, що робить усе, щоб зберегти сім'ї разом, Комісією задокументувала випадки, коли дітей розлучали з братами, сестрами та іншими родичами.

37. У квітні 2022 року 13-річного хлопчика, депортованого з Амвросіївської загальноосвітньої школи-інтернату №4 (див. п.19), влаштували у прийомну сім'ю в Московській області. Комісія отримала розпорядчий акт про його влаштування так званої "Донецької народної республіки" від квітня 2022 року, а також акт приймання-передачі. Прийомна мати повідомила засобам масової інформації, що хлопчикові було надано громадянство Російської Федерації за прискореною процедурою. У хлопчика є старша сестра в Донецькій області. На момент підготовки цієї доповіді він досі живе в прийомній сім'ї, розлучений із сестрою.

38. У квітні 2022 року 9-річні близнюки, брат і сестра, та їхня старша сестра 12 років, спочатку депортовані з двох різних шкіл-інтернатів Донецької області, були влаштовані у прийомну сім'ю в Московській області. Дві дівчинки перебували в Амвросіївській загальноосвітній школі-інтернаті №4, а хлопчик був у Вуглегірській спеціальній загальноосвітній школі-інтернаті №6, відповідно до списку учнів (див. п. 19). Комісія отримала розпорядчий акт про влаштування дівчат від квітня 2022 року, підписаний владою так званої "Донецької народної республіки", а також акт приймання-передачі. Документальний фільм на російському телебаченні у жовтні 2022 року показав прибуття дітей потягом до Москви та їх передачу прийомним батькам у присутності російських посадових осіб. У жовтні 2023 року на сторінці школи-інтернату в Московській області в соціальних мережах опублікували відео з прийомною матір'ю та хлопчиком. У вересні 2024 року на тій самій сторінці з'явилися два відео, на яких хлопчик виконує російські пісні, і зазначено, що він навчається у цьому закладі.

39. У червні 2022 року троє 16-річних хлопців були депортовані у складі групи з 31 дитини з Донецького соціального центру в місті Донецьку та розміщені в центрі в Московській області.[29] Пізніше кожного з них влаштували в різні прийомні сім'ї в Російської Федерації, хоча всі вони мали рідних або законних опікунів в Україні. Один хлопець потрапив до сім'ї Марії Львової-Бєлової, а інший – у сім'ю Ірини Рудницької, керівниці та засновниці організації, що просуває сімейні цінності. Під час зустрічі з Володимиром Путіним Марія Львова-Бєлова публічно заявила, що вона "усиновила" дитину з Маріуполя.[30] Усі троє хлопців отримали російські паспорти. Двоє з них змогли повернутися в Україну власними силами за підтримки української сторони, хоча прийомні сім'ї та російські органи влади намагалися цьому активно завадити. Свідчення, зібрані Комісією, показують, що життя в прийомних сім'ях було для них психологічно виснажливим. У 2025 році російська влада висунула обвинувачення Ірині Рудницькій в торгівлі дітьми, але у зв'язку з іншим, не пов'язаним із цією справою, інцидентом.

40. З червня 2022 року п'ятеро рідних братів і сестер віком від 4 до 14 років, депортовані у три різні етапи з Донецької області, були влаштовані до прийомної сім'ї в Московській області. Згідно з офіційним списком депортованих дітей та повідомленнями медіа, троє з цих дітей входили до групи з 31 дитини, яку спочатку перевезли з Донецького соціального центру до центру в Московській області.[31] Ще одна дитина спочатку була депортована з установ у Донецькій області до Ростовської області Російської Федерації, а 16 вересня 2022 року її знову перевезена літаком до Московської області. (див. п. 21). П'яту дитину у квітні 2023 року забрав із Донецької області російський прийомний батько. На своїй сторінці в соціальних мережах прийомна мати опублікувала фотографії цих дітей разом з іншими дітьми сім'ї. У 2022 році офіційні соціальні мережі російської влади повідомляли, що

[29] A/78/540, пп. 98–99.
[30] Ibid, п. 99.
[31] Ibid, пп. 98–99.

губернатор Московської області висловив подяку цій родині. У 2023 році медіа повідомили, що Міністерство соціального розвитку Московської області вручило родині лист-подяку через місцевого представника партії "Єдина Росія". Станом на кінець 2024 року на вебсайті Уповноваженого з прав дитини в Московській області зазначалося, що п'ятеро дітей досі залишаються в цій самій прийомній сім'ї.

41. У вересні 2022 року 11-місячну дівчинку та 2-річного хлопчика з Херсонського будинку дитини депортували до Російської Федерації та влаштували у сім'ю у Московській області.[32] Призначений російською владою директор Херсонського будинку дитини надав дозвіл Інні Варламовій супроводжувати цих малолітніх дітей під час перевезення. Комісія отримала копію електронної реєстрації акту про усиновлення цієї дівчинки із зазначенням її первісного імені та місця народження в Херсонській області та змінені ім'я та місця народження в Московській області. У документі також зазначені імена усиновлювачів: 72-річний Сергій Миронова, депутат Державної Думи та близький соратника Президента Путіна, і його 57-річна дружина, Інна Варламова. Копія нового свідоцтва про народження дитини та електронна реєстрація містять лише її змінені ім'я та місце народження і зазначають це подружжя як батьків. За свідченнями очевидців, у дівчинки є старший брат та сестра, законний опікун та біологічна мати в Україні. Проте на момент підготовки цієї доповіді її так і не повернули в Україну, незважаючи на численні спроби. Комісія не має інформації про нинішнє місцезнаходження хлопчика.

42. У листопаді 2022 року семеро дітей віком від 11 до 17 років були депортовані з дитячого будинку сімейного типу в Херсонській області до Краснодарського краю Російської Федерації директоркою закладу, яка співпрацювала з російською владою. Після прибуття на територію Російської Федерації вона залишила дітей. Дітей розмістили в різних установах і сім'ях. Рідні брат і сестра, яким на той час було 13 та 17 років, були розлучені: старший хлопець був влаштований у сім'ю, а молодша сестра – до інституційного закладу. Після досягнення повноліття хлопець продовжував проживати в прийомній сім'ї. Йому вдалося встановити контакт із біологічною матір'ю в Україні та регулярно телефонувати їй. Він повідомляв, що шукатиме способи повернутися в Україну. У січні 2024 року він покінчив життя самогубством. Комісія отримала копію свідоцтва про смерть та витяг із реєстру актів цивільного стану, що підтверджує смерть. Після цього родина намагалася встановити місцезнаходження молодшої сестри, зокрема за сприянням старшого брата, який став її законним опікуном, однак російські органи влади відмовилися надати будь-яку інформацію.

43. У липні 2023 року 5-річний хлопчик, спочатку депортований з Донецького спеціалізованого будинку дитини в Донецькій області (див. п. 19) та згодом переміщений до Московської області, був усиновлений громадянкою Російської Федерації на підставі судового рішення. Його можна впізнати на фотографіях групи депортованих дітей, яких 7 жовтня 2022 року перевезли літаком до Московської області (див. п. 46). Комісія отримала копію електронної реєстрації акту про усиновлення дитини, подібного до згаданого раніше (див. п. 41), де вказано його первісне ім'я та місце народження в Донецькій області, а також змінене ім'я і місце народження в Московській області і ім'я усиновлювачки. На своїй сторінці в соціальних мережах вона опублікувала фотографії хлопчика. За наявною інформацією, у нього є брати і сестри. Усиновлювачка повідомила медіа, що відмовила старшій сестрі хлопчика, теж депортованій із Донецької області, у проханні також бути влаштованою у цю сім'ю.

44. У січні 2024 року, згідно з повідомленнями медіа, 7-річний хлопчик, спочатку депортований із Донецького дошкільного інтернатного закладу №1 "Теремок" до установи в Псковській області, пізніше був влаштований у сім'ю військовослужбовця в тій самій області. За тими ж джерелами, прийомний батько є військовослужбовцем російських збройних сил, який бере участь у збройному конфлікті в Україні, а прийомна мати очолює регіональний комітет сімей

[32] Див. також A/HRC/55/66, пп. 95–97.

військовослужбовців. Губернатор Псковської області запросив родину на церемонію вручення нагороди хлопчикові. Хлопчика можна впізнати на фотографіях, які прийомна мати публікувала у соцмережах у 2024 та 2025 роках.

V. Скоординовані дії російської влади щодо депортації, переміщення та влаштування дітей у сім'ї на території Російської Федерації

45. Докази, зібрані Комісією, свідчать, що російська влада та інституції на найвищому державному та регіональному рівнях, а також на території окупованих областей України організовували депортацію або переміщення дітей з України до Російської Федерації або до окупованих районів України. Ці органи координували комплекс заходів, спрямованих на подальшу депортацію або переміщення, а також на їхнє довгострокове або постійне влаштування в Російській Федерації.

46. Безпосередня участь Президента Путіна простежується від самого початку. Він здійснює прямий контроль над структурами, які формували та реалізовували політику щодо дітей, описану в цій доповіді. Під час офіційних зустрічей Президент Путін регулярно отримував від Марії Львової-Бєлової, Уповноваженої Президента Російської Федерації з прав дитини, яка безпосередньо підпорядковується йому, інформацію про становище дітей, депортованих або переміщених з України. Президент Путін публічно схвалював і заохочував заходи, спрямовані на постійне влаштування дітей в Російській Федерації, а також ухвалював рішення, необхідні для досягнення цієї мети. Зокрема, він підписав указ про спрощений порядок набуття російського громадянства дітьми з України, позбавленими батьківського піклування (див. п. 27). Крім того, 7 жовтня 2022 року для перевезення 53 дітей, які раніше були депортовані з України до Московської області, використовувався літак, що належить до авіапарку президента Російської Федерації.[33]

47. У досліджених випадках Марія Львова-Бєлова відігравала провідну роль у координації депортації та переміщення дітей, організації їхнього транспортування, розміщення у тимчасових транзитних центрах, а також подальшого переміщення та влаштування на постійній основі в установах або сім'ях. З цією метою вона тісно співпрацювала з іншими органами та посадовими особами Російської Федерації, зокрема з міністерствами, депутатами Державної Думи, губернаторами регіонів, регіональними уповноваженими з прав дитини, а також із органами влади на окупованих територіях України. Вона особисто супроводжувала дітей під час їхнього переміщення територією Російської Федерації та відвідувала прийомні сім'ї, які прийняли депортованих з України дітей. У березні 2024 року Комітет ООН з прав дитини закликав Російську Федерацію "*розслідувати твердження про причетність Уповноваженої Президента з прав дитини до вчинення воєнних злочинів*".[34]

48. Окремі міністерства Уряду Російської Федерації також брали участь у координації або реалізації описаної вище політики. Міністерство оборони Російської Федерації надавало транспорт для подальшого переміщення територією Російської Федерації груп дітей, депортованих з України. Наприклад, у вересні 2022 року російські органи влади перевезли 77 дітей, спочатку депортованих з України, з міста Ростов-на-Дону до Московської області літаком Повітряно-космічних сил Російської Федерації.[35] Того ж дня Марія Львова-Бєлова у своєму телеграм-каналі висловила подяку Міністерству оборони за наданий транспорт, а також Міністерству внутрішніх

[33] Офіційний вебсайт Президента Російської Федерації, "Марія Львова-Бєлова привезла дітей із Донецької Народної Республіки до Росії", 7 жовтня 2022 року; офіційний вебсайт Уповноваженої Президента Російської Федерації з прав дитини, "Марія Львова-Бєлова: за минулий тиждень до Росії було привезено 234 сироти з Донбасу для розміщення у російських сім'ях", 7 жовтня 2022 року. (російською мовою)

[34] CRC/C/RUS/CO/6-7, Комітет ООН з прав дитини, Заключні зауваження щодо спільних шостого та сьомого періодичних звітів Російської Федерації.

[35] Офіційний вебсайт Президента Російської Федерації, "Сироти, які мали бути усиновлені російськими сім'ями, прибули до Росії за сприяння Уповноваженої Президента Російської Федерації з прав дитини Марії Львової-Бєлової", 16 вересня 2022 року.

справ – за оформлення дітям російського громадянства. У низці випадків фактичне переміщення дітей на окупованих територіях України здійснювали російські збройні сили. У квітні 2022 року Міністерство освіти Російської Федерації розробляло угоду, яка мала сприяти влаштуванню в російські сім'ї дітей, позбавлених батьківського піклування, яких депортували із так званих "Донецької народної республіки" та "Луганської народної республіки".[36]

49. Слідчий комітет Російської Федерації, який безпосередньо підпорядковується Володимиру Путіну, також був залучений до процесу депортації. Представники Слідчого комітету відвідували дітей, які були депортовані та розміщені в тимчасових транзитних центрах у Курській, Ростовській і Воронезькій областях Російської Федерації (див. п. 21). У відеозаписі, оприлюдненому Слідчим комітетом у березні 2022 року, показано один із таких візитів та зазначено, що його метою була підтримка дітей і інформування їх "*про можливість вступу і навчання в освітніх установах Слідчого комітету*". 30 травня 2022 року під час відвідування закладу в Московській області, куди було депортовано 31 дитину з Донецької області, Марія Львова-Бєлова зазначила: "*Наші колеги зі Слідчого комітету Росії допомогли нам привезти туди 31 дитину з Донбасу*".[37]

50. Заступниця Голови Державної Думи Російської Федерації Анна Кузнєцова підтримувала плани щодо влаштування дітей, депортованих з українських інституційних закладів, у сім'ї на території Російської Федерації, зокрема шляхом усиновлення. Для цього вона сприяла підготовці угод із двома так званими "республіками" та обговоренню змін до їхнього законодавства. З цією метою вона проводила зустрічі та консультації з органами влади так званих "республік", відвідувала дітей, депортованих та розміщених у тимчасових транзитних центрах у Російській Федерації, а також дітей в установах на окупованих територіях України.[38] У березні 2022 року Анна Кузнєцова написала у своєму телеграм-каналі: "*З перших днів евакуації почали звертатись жителі російських регіонів, які хочуть взяти дітей у свої родини. Але для цього потрібно внести зміни до законодавства [Луганської народної] Республіки. Домовилися розпочати цю роботу*". У травні 2022 року в інтерв'ю парламентському журналу Російської Федерації вона зазначила: "*На територію Росії евакуйовано понад тисячу дітей із сирітських закладів. Сотні російських родин відгукнулися та запропонували свою допомогу в їхньому усиновленні. Такий живий відгук дуже цінний. Якщо у неповнолітніх немає родичів на Донбасі, які готові їх виховувати, і немає жодних інших перешкод, усиновлення в російську родину можливе. Але лише після того, як на законодавчому рівні будуть врегульовані всі нюанси*".[39] У жовтні 2022 року Анна Кузнєцова також повідомила у своєму телеграм-каналі: "*Близько 50 вихованців дитячого будинку Херсонської області, незважаючи ні на що евакуювали до Криму […]! Разом із керівництвом регіонів та представниками профільних відомств – це вдалося!*". Того ж дня депутат Державної Думи Російської Федерації Ігор Кастюкевич, який керував цим переміщенням дітей, подякував Анні Кузнєцовій та іншим посадовим особам "*за участь у цій важливій справі*".[40]

51. Органи влади в окупованих Російською Федерацією районах України співпрацювали з російською владою та відіграли ключову роль у санкціонуванні та здійсненні первинної депортації та переміщення дітей, а також у подальшому забезпеченні їхнього довгострокового влаштування на території Російської Федерації або в окупованих районах України, надаючи адміністративну, практичну та логістичну підтримку. Денис Пушилін і Леонід Пасічник, так звані "голови"

[36] Парламентська газета, "Міністерство освіти готує угоди щодо передачі сиріт із ДНР, ЛНР та України російським сім'ям", 13 квітня 2022 року. (російською мовою)
[37] A/78/540, пп. 98–99.
[38] Російське агентство правової інформації, "Штаб-квартира займатиметься розміщенням сиріт із ЛНР у прийомних сім'ях у Росії", 16 квітня 2022 року. (російською мовою)
[39] Парламентська газета, "Анна Кузнєцова: узгодження законів Росії та ЛНР/ДНР допоможе сиротам Донбасу знайти батьків", 4 травня 2022 року. (російською мовою)
[40] A/HRC/55/66, пп. 95–97.

“Донецької” та “Луганської народних республік”, віддавали розпорядження про первинну депортацію сотень дітей (див. п. 18). “Міністерства освіти” обох так званих “республік” вживали заходів для виконання цих розпоряджень. Елеонора Федоренко та Юлія Назаренко, колишні “уповноважені з прав дитини” у відповідних “республіках”, відігравали ключову роль у практичному виконанні цих заходів. Вони координували всі дії щодо дітей, депортованих до Російської Федерації, разом із російськими органами влади. Елеонора Федоренко особисто віддавала розпорядження про депортацію дітей, сприяла їх виконанню та супроводжувала дітей з Донецької області під час їх подальшого переміщення та влаштування в сім’ї на території Російської Федерації.

VI. Насильницькі зникнення

52. Російська влада не повідомляла батьків, законних опікунів або родичів про депортацію чи переміщення дітей, а також про їхню подальшу долю та місцезнаходження. Багато родин протягом тижнів, місяців або років не мали жодної інформації про долю та місцеперебування дітей. У випадках дітей, депортованих або переміщених з інституційних закладів, батьки або родичі розповіли, що виявляли відсутність дітей, коли приходили їх відвідати чи забрати. У поодиноких випадках працівники закладів неофіційно передавали батькам або законним опікунам якусь інформацію чи допомагали встановити телефонний зв’язок з дітьми. Щодо дітей, депортованих або переміщених з інституційних закладів, які були позбавлені батьківського піклування та перебували під опікою керівників закладів і держави Україна, українські органи влади повідомили, що не отримували від російської влади жодної інформації про долю та місцезнаходження дітей.

53. Деяким вдалося встановити місцезнаходження дітей власними значними зусиллями: через особисті контакти, відкриті джерела або за допомогою українських органів влади, неурядових організацій чи третіх сторін. Бабуся, онука якої було переміщено з інституційного закладу, розповіла, що їй ніколи не повідомляли про його переміщення та місцеперебування. Вона розповіла: “Я телефонувала всюди, ходила по всіх установах, просила родичів у Криму та Росії дізнатися, де мій онук. Я сама з’ясувала, де він”. У деяких випадках діти самі намагалися розшукати батьків або родичів. Водночас багато батьків або законних опікунів на момент підготовки цього цієї доповіді так і не змогли дізнатися долю та встановити місцезнаходження дітей. Родини, що розшукують своїх дітей, часто проживають в районах, сильно постраждалих від збройного конфлікту, і стикаються з труднощами у здійсненні пошуку по різні боки лінії фронту.

54. Такі обставини призвели до тривалого розлучення сімей і завдали страждань і тривоги дітям та їхнім близьким Мати, сина якої було переміщено з інституційного закладу без її відома, розповіла: “*Я кожні два дні телефонувала на гарячу лінію, щоб дізнатися, де мій син, але ніхто не міг надати жодної інформації*”. Бабуся, яка не могла встановити місцезнаходження онука з моменту його переміщення у 2022 році, пригадала, що в листопаді 2024 року поліція міста Херсон попросила її перевірити, чи немає її онука серед нещодавно повернених дітей. Вона зазначила: “*Я поїхала до Херсона з надією, що мій онук серед повернутих дітей, але, на жаль, його там не було. Це було жахливо*”.

VII. Перешкоди для повернення дітей

55. Навіть коли родинам вдавалося встановити долю та місцезнаходження депортованих або переміщених дітей, їхнє повернення та возз’єднання з сім’ями супроводжувалося численними труднощами. У досліджених Комісією випадках понад 80 відсотків дітей досі не повернулися. У квітні 2023 року у бюлетені Уповноваженої Президента Російської Федерації з прав дитини зазначалося, що якщо дитина *“має одного з батьків із повними батьківськими правами, сім’я має всі шанси на возз’єднання*”, а також що її офіс “*надає допомогу всім законним представникам дітей*”. Російська влада дозволяла повернення дітей у випадках, коли батьки чи

законні опікуни особисто, або особи чи організації, що діяли від їхнього імені, докладали значних зусиль, щоб розшукати дитину, пройти встановлені бюрократичні процедури та організувати поїздку для повернення дитини. Окремі приклади повернення та возз'єднання широко висвітлювалися у ЗМІ, проте це поодинокі приклади, тоді як більшість випадків досі залишаються невирішеними. Російська влада не створила системи, яка б забезпечувала оперативне повернення дітей, як того вимагає міжнародне гуманітарне право.[41]

56. Для окремих батьків, законних опікунів або членів родини повернення дітей відбувалося дуже складно і зазвичай займало місяці, а іноді навіть роки. Російські органи влади вимагали надання офіційних документів, зокрема офіційних витягів або судових підтверджень, отримання яких потребувало тривалого часу. У випадках, коли дитина не мала батьків або законних опікунів, родичам доводилося спершу оформлювати опіку, щоб полегшити повернення дитини. Це теж займало тривалий час і призводило до ще довшого розлучення сім'ї.

57. Через триваючий збройний конфлікт поїздки до Російської Федерації або до окупованих Росією районів України залишаються дуже складними та пов'язані з перетином кількох міжнародних кордонів, безпековими ризиками та значними фінансовими витратами. Деяким родинам відмовили у в'їзді на територію, де утримувалися діти. В одному випадку російська влада повідомила матері, яка їхала, щоб повернути свою дитину, що вона не пройшла фільтрацію та заборонили їй в'їзд. В іншій ситуації російські органи влади звинуватили бабусю у співпраці з українською владою, погрожували викликати поліцію та не дозволили їй забрати онука. Частину повернень вдалося здійснити за допомогою українського уряду, неурядових організацій або втручання третіх сторін. Родини з низьким доходом не могли повернути дітей без сторонньої допомоги.

58. Багато батьків, законних опікунів або родичів не змогли домогтися повернення своїх дітей. Бабуся, яка так і не знайшла свого онука, висловила смуток через те, що весь цей час хлопчик виховується поза родиною. Повернення дітей, які залишилися без батьківського піклування, були депортовані з інституцій і не мають батьків або законних опікунів, здатних вимагати їх повернення, у більшості випадків не відбувалося.

59. Кілька старших дітей, депортованих до Російської Федерації, намагалися повернутися самостійно, проте зіткнулися зі значними труднощами. Один підліток, депортований і влаштований у прийомну сім'ю в Російській Федерації, здійснив кілька спроб повернення в Україну, однак прийомна сім'я намагалася його відмовити та повідомляла про це органи влади. Під час першої спроби російські органи влади затримали його та примусили записати на камеру неправдиву заяву, ніби його змушували повернутися в Україну. Пізніше хлопець написав листа Президенту України з проханням сприяти його поверненню. Зрештою його родич в Україні став його законним опікуном, і хлопець зміг повернутися. Ще двоє підлітків повернулися через територію Білорусі за допомогою сторонньої підтримки (див. п. 39).

VIII. Стан дітей після повернення

60. Розлучення сімей тривало тижнями, місяцями або роками. Діти, які повернулися, страждали від психологічних травм, тривоги та страху бути покинутими. Батьки, законні представники та родичі повідомляли про випадки емоційного тиску та неналежного догляду в інституціях, де діти перебували після депортації або переміщення. Бабуся, яка возз'єдналася зі своїм онуком, зазначила: "*коли він був там, я не бачила посмішки на його обличчі. Тепер, коли він повернувся, він знову посміхається*". Інший хлопчик, депортований та влаштований в установі, розповів, що страждав від стресу та панічних атак, під час яких працівники закладу ізолювали його. Він підкреслив, що досі страждає від панічних атак через цей досвід. Інша дитина,

[41] Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), ст. 78 (3).

депортована до Російської Федерації і влаштована у сім'ю, повідомила Комісії, що документальні матеріали, які демонстрували щасливе перебування українських дітей у прийомних сім'ях у Росії, були постановочними, додавши, що однією з головних перешкод для дітей, які хочуть повернутися в Україну, є страх висловлювати власну думку.

61. Потреби деяких депортованих або переміщених дітей, які мали інвалідність або медичні захворювання, не забезпечувалися в закладі, куди їх помістили після переміщення. Батьки або родичі повідомляли, що діти не отримували призначене медичне лікування, що спричинило ускладнення їхнього здоров'я. Вони також зазначали, що дітям не вистачало харчування та поживних речовин, діти значно втрачали вагу, страждали від голоду під час перебування у закладі.

62. Родини депортованих або переміщених дітей також повідомляли про випадки індоктринації. Деякі діти, які повернулися, розповідали, що їх щодня змушували слухати державний гімн Росії, а непокора призводила до погроз та психологічного тиску. Одна мати зазначила, що до моменту повернення її дитина забула українську мову і казала, що її улюблена пісня – радянська військова пісня "Йде солдат містом". Діти, які перебували в інституціях після переміщення, повідомляли, що співробітники закладів, у яких вони перебували, казали їм, що Україна стане частиною Росії або що України більше не існує. За словами однієї матері, співробітники закладу казали її сину: "*Твоєї країни більше не існує, все згоріло, і твої батьки, ймовірно, померли*". Через три роки хлопчик досі страждає від психологічної травми, пов'язаної з його переміщенням, та має проблеми зі сном.

IX. Висновки та рекомендації

Незаконна депортація та переміщення як воєнний злочин

63. **Російська влада депортувала або перемістила тисячі дітей з окупованих районів Україні до Російської Федерації або до інших окупованих районів України, стверджуючи, що це нібито необхідні евакуації через збройний конфлікт. Ці переміщення не були тимчасовими, як передбачається міжнародним гуманітарним правом у випадку евакуацій. Навпаки, російська влада організувала довгострокове влаштування багатьох дітей у Російській Федерації або на окупованих територіях України. Нагальні причини, пов'язані зі станом здоров'я, медичним лікуванням чи безпекою – це єдині законно виправдані підстави для тимчасової евакуації дітей – не слугували причиною для депортацій та переміщень. Крім того, російська влада не отримувала згоди батьків, законних опікунів або українських органів влади. Отже, вивезення дітей з України не може кваліфікуватися як "евакуація" у розумінні міжнародного гуманітарного права, як це стверджують російські органи. Відповідно до міжнародного гуманітарного права, депортація або переміщення захищеної особи без законних підстав є воєнним злочином.[42] Комісія підтверджує свій попередній висновок: російська влада незаконно депортувала та перемістила дітей з України, що є воєнними злочинами.[43]**

Безпідставне затягування репатріації цивільних осіб як воєнний злочин

64. **Наразі розслідування Комісії підтвердили, що російська влада депортувала або перемістила 1205 дітей. З них понад 80 відсотків досі не повернулися. Замість цього російська влада вжила законодавчих, адміністративних та практичних заходів, щоб забезпечити безстрокове перебування дітей у сім'ях або в інституціях у 21 регіоні Російської Федерації та на окупованих територіях України. Російська**

[42] Женевська конвенція про захист цивільних осіб у час війни (Четверта Женевська конвенція), ст. 49; та Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), ст. 85 (4) та 85 (5).

[43] Статут Римського статуту Міжнародного кримінального суду, ст. 8 (2) (a) (vii); A/HRC/52/CRP.4, пп. 724 та 728.

влада не створила системи для репатріації дітей.[44] Важке завдання щодо пошуку дітей і забезпечення їх повернення лягло на плечі сімей. Таким чином, російська влада продовжує порушувати свої зобов'язання за міжнародним гуманітарним правом щодо сприяння возз'єднанню сімей, розлучених під час збройного конфлікту,[45] що становить воєнний злочин безпідставного затягування репатріації цивільного населення.[46]

Депортація та примусове переміщення як злочин проти людяності

65. **Депортації та переміщення дітей із окупованих територій України є широкомасштабними та систематичними, оскільки вони вплинули на значну кількість дітей, здійснювалися у різних місцях кількох областей України та відбувалися за заздалегідь встановленою та послідовною схемою дій. Російські органи влади на найвищому рівні, зокрема Президент Путін та підконтрольні йому структури, а також регіональні органи влади Російської Федерації та місцева влада на окупованих територіях України, координували практичні заходи щодо здійснення цих депортацій та переміщень і подальшого розміщення дітей у Російській Федерації. Ці заходи були здійснені відповідно до послідовного та ретельно організованого плану і способом дій, розпочатим ще до повномасштабного вторгнення в Україну. Це свідчить про існування заздалегідь розробленої політики, реалізованої під керівництвом найвищих органів державної влади Російської Федерації. Масштаби та обсяг цих злочинів, а також їх здійснення відповідно до такої політики, дозволяють Комісії зробити висновок, що російська влада депортувала та примусово переміщувала дітей як злочин проти людяності.[47]**

Насильницьке зникнення як злочин проти людяності та порушення прав людини

66. **У більшості розслідуваних випадків російська влада не повідомляла батьків, законних опікунів, родичів або українські органи влади про факт депортації чи переміщення дітей, не запитувала їхньої згоди та не інформувала про долю і місцезнаходження дітей. Українські органи влади, які мають законну опіку над дітьми, позбавленими батьківського піклування, повідомили, що не отримували від російської влади інформації про долю та місцезнаходження цих дітей. У розслідуваних випадках інформацію навмисно приховували від сімей, особи дітей приховували, а їх поверненню або возз'єднанню з родинами перешкоджали.**

67. **Унаслідок цього батьки, законні опікуни та родичі тривалий час не знали про долю та місцезнаходження дітей. Це призвело до тривалого розлучення, тривоги і страждань. У випадку молодших дітей це може спричинити незворотну шкоду та відчуження від своєї країни й родини. Незважаючи на широке висвітлення у медіа випадків влаштування дітей у сім'ї або установи або повернення окремих дітей, такі випадки становлять лише незначну частку. Минуло чотири роки, однак у багатьох інших випадках доля та місцезнаходження дітей досі залишаються невідомими. Сім'ї продовжують докладати надзвичайних зусиль у надії знайти своїх дітей і домогтися їх повернення.**

68. **Вивезення дітей від їхніх сімей та з їхньої країни без згоди батьків, законних опікунів або українських органів влади також є викраденням.[48] Середовище примусу, що супроводжувало депортації чи переміщення, безстроковий характер влаштування дітей у Російській Федерації, а також значні труднощі з пошуком своїх родин і поверненням до України свідчать про те, що становище дітей у**

[44] Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), ст. 78 (3).
[45] Ibid., п. 74.
[46] Ibid., пп. 85 (4) (b) та 85 (5).
[47] Статут Римського статуту Міжнародного кримінального суду, ст. 7 (1) (d).
[48] Елементи злочину Міжнародного кримінального суду, ст. 7 (2) (i).

Російській Федерації фактично дорівнює позбавленню свободи.[49] Про позбавлення свободи також свідчить нездатність російської влади створити систему репатріації, а також свідома організація довгострокового або постійного влаштування дітей у Російській Федерації. Такі заходи призвели до того, що діти виховуються у чужому середовищі, далеко від батьків, законних опікунів чи родичів, іноді за тисячі кілометрів від України. Крім того, усиновлення має далекосяжні наслідки для дитини і суттєво зменшує можливість її повернення та возз'єднання з родиною.

69. **З огляду на ці обставини Комісія дійшла висновку, що російська влада також вчинила насильницькі зникнення дітей, яких вона депортувала або перемістила з України. Ці насильницькі зникнення мають широкомасштабний і системний характер, здійснювалися відповідно до державної політики та становлять злочин проти людяності.[50] Водночас вони є порушенням прав людини.[51]**

Інші порушення міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини

70. **Комісія встановила, що дії російської влади, описані у цієї доповіді, суперечать низці інших положень міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини, зокрема Конвенції про права дитини та її факультативним протоколам. Заходи, вжиті щодо депортованих або переміщених дітей, не враховували принцип найкращих інтересів дитини.[52] Зміни особистого статусу дітей, такі як ім'я, місце народження та громадянство, порушують міжнародне гуманітарне право[53] та міжнародне право прав людини[54]. Дії російської влади також порушували право дитини на сімейні стосунки без незаконного втручання[55], право знати своїх батьків та отримувати їх піклування[56], а також право не бути розлученою з батьками проти їхньої волі[57]. Розлучення дітей із сім'ями або опікунами має серйозні наслідки для їхньої особистості, залишає тривалий вплив і завдає значної фізичної та психологічної шкоди. Це також порушує інші права дитини, зокрема право на здоров'я та на відновлення.[58]**

71. **Рекомендації, викладені в попередніх доповідях, залишаються актуальними. Комісія нижче надає конкретні рекомендації для вирішення питань, висвітлених у цьому документі зали засідань.**

72. **Комісія рекомендує Російській Федерації:**

(a) **Припинити будь-яку депортацію дітей з України та будь-які переміщення дітей в межах окупованих територій України;**

(b) **Надати достовірну та повну інформацію про всіх дітей, які були депортовані до Російської Федерації або переміщені в межах окупованих територій України, зокрема щодо їхньої долі та місцезнаходження, правового**

---

[49] Європейський суд з прав людини, справа "Україна та Нідерланди проти Росії", заяви №8019/16, 43800/14, 28525/20 та 11055/22, Рішення, 9 липня 2025 року, п. 1596.

[50] Статут Римського статуту Міжнародного кримінального суду, ст. 7 (1) (i) та ст. 7 (2) (i) у зв'язку зі ст. 21 (3). Див. також Екстраординарна Африканська палата при Суді присяжних, Справа "Державний міністр проти Хабре", Рішення, 30 травня 2016 року, пп. 1467–1471 (французькою); див. також CED/C/9, Спільна заява щодо незаконного міждержавного усиновлення.

[51] Декларація Організації Об'єднаних Націй про захист усіх осіб від насильницького зникнення, ст. 2.

[52] Конвенція про права дитини, ст. 3.

[53] Женевська конвенція про захист цивільних осіб у час війни (Четверта Женевська конвенція), ст. 50.

[54] Конвенція про права дитини, ст. 8 (1).

[55] Ibid., ст. 8 (2).

[56] Ibid., ст. 7 (1).

[57] Ibid., ст. 9 (1); див. також ст. 3(1), 10 та 18.

[58] Ibid., ст. 24 та 39.

статусу, стану здоров'я та добробуту. Включно з інформацією про перебування дітей у закладах або у російських сім'ях, зокрема через усиновлення, а також про будь-яку зміну громадянства;

(c) **Відновити та забезпечити ефективний зв'язок усіх дітей, які були депортовані до Російської Федерації або переміщені в межах окупованих територій України, з їхніми батьками, законними представниками, родинами або опікунами;**

(d) **Негайно розпочати безпечне та безумовне повернення в Україну дітей, депортованих до Російської Федерації або переміщених у межах окупованих територій України, з дотриманням їхніх найкращих інтересів та відповідно до норм міжнародного права;**

(e) **Співпрацювати з українськими органами влади у створенні ДНК-реєстру, який сприятиме ідентифікації та поверненню дітей;**

(f) **Негайно припинити будь-які заходи зі зміни правового статусу будь-якої дитини, депортованої або переміщеної;**

(g) **Забезпечити безперешкодний доступ для органів Організації Об'єднаних Націй та інших відповідних міжнародних моніторингових і гуманітарних організацій для перевірки ситуації стосовно українських дітей, гарантувати захист прав і добробуту дітей, а також вжити всіх необхідних заходів для негайного, безпечного та безумовного повернення дітей з метою возз'єднання з їхніми батьками, законними представниками, родинами або опікунами.**

73. **Комісія рекомендує Україні:**

(a) **Продовжувати роботу з ідентифікації та складання повного переліку дітей, які були депортовані до Російської Федерації або переміщені в межах окупованих територій України;**

(b) **Посилити зусилля щодо створення ДНК-реєстру, який сприятиме ідентифікації та поверненню дітей;**

(c) **Забезпечити дітям та їхнім родинам доступ до багатопрофільної, скоординованої та комплексної підтримки та послуг, що враховують їхні конкретні невідкладні, короткострокові та довгострокові потреби, а також гарантують реалізацію їхніх прав.**

74. **Комісія рекомендує міжнародній спільноті:**

(a) **Координувати та посилювати свої зусилля з метою донесення до Російської Федерації на невідкладність заходів, що сприяють поверненню дітей, депортованих до Російської Федерації або переміщених в межах окупованих територій України;**

(b) **Надавати підтримку Україні у забезпеченні потреб дітей, їхніх батьків, законних представників, родичів та опікунів;**

(c) **Надавати фінансову та технічну підтримку для реалізації широкого спектра багатопрофільних та скоординованих заходів – включно з юридичними, соціальними, психологічними, медичними, освітніми, реабілітаційними та інтеграційними послугами – для дітей, які повернулися.**